

POBUNJENO ČITAM

BR. 2, BEOGRAD, 26. JUL 2021.

REDAKCIJA:
NAĐA BOBIČIĆ, MARIJA
BOŽIĆ, IRENA JOVANOVIĆ,
BORISAV MATIĆ, MILICA
ULEMEK, DARA ŠLJKIĆ
E-MAIL:
POBUNJENE.CITATELJKE@
GMAIL.COM;
WWW.BOOKVICA.NET;
MINI.BOOKVICA.NET

POBUNJENO ČITAMO O JUGOSLOVENSKIM UČITELJICAMA

UČITELJICE KROZ PROŠLI VEK NARODNE UČITELJICE, „VOSPITATELJKE“

Danas, može se primetiti da društveni položaj i status učiteljica i učitelja nije na zavidnom nivou. Nekada, iako su manje ili više niske plate učiteljima i učiteljicama jedna konstantna naše istorije, stvari nisu stajale isto po pitanju poštovanja koje im se ukazuje ili barem značaja koji im se pridaje – kako od strane naroda, tako i od strane državnih institucija. U procesima izgradnje nezavisne nacionalne države, Kraljevine Srbije, a zatim i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i SFR Jugoslavije, sve nabrojane države uočavale su značaj učitelja i učiteljica u datim procesima. Učitelji i, na nešto različite načine, učiteljice, smatrani su „narodnim učiteljima“, „intelektualcima najbližim narodu“. „Učiteljski poziv“, piše istoričarka Ana Stolić u tekstu „Mesto učiteljskog poziva u sistemu obrazovanja u Srbiji 19. veka“ za zbornik radova *Obrazovanje Srba kroz vekove*, „bio je, u poređenju s drugim činovničkim zanimanjima, možda najviše uključen u složen odnos između vlasti i naroda“.

U takvom kontekstu, naročito na početku 20. veka, poziv učiteljica donekle se identifikovao sa likom majke, s majčinskim – ukratko, žene su prevashodno bile vaspitačice, pa tek onda predavačice. Iako već (ili tek!) u socijalističkoj Jugoslaviji državne institucije aktivno rade na izjednačavanju učiteljica i učitelja, „put od žene koja se požrtvovano bori za svoja prava do savremene učiteljice“, kako kaže učesnica projekta *Pobunjeno čitamo o jugoslovenskim učiteljicama* Makrina Petrović, „nije bio nimalo lak“. Makrina je prelistavala međuratni ženski časopis *Ženski pokret* i, kroz neke od brojnih tekstova koji govore o učiteljicama, stekla značajne uvide o položaju prosvetnih radnica u ovom zanimljivom periodu ženske istorije.

„U nekadašnjoj državi“, primećuje Makrina, „postojale su brojne predrasude i pogrešna mišljenja o ženama zaposlenim u prosveti. Nekada učiteljice nisu mogle da rade u svojoj struci nakon udaje, osim ako bi se udale za učitelja, ali i tada bi im plate bile drastično smanjene“. U Beleškama (redovnom segmentu časopisa) februarskog broja iz 1923. godine, učiteljica Stojanka Katanićka izveštava o obrazloženju tadašnjeg ministra finansija zašto učiteljice udajom ne mogu imati jednaku platu kao muškarci – jer bi ukupna primanja učiteljskog bračnog para premašila primanja viših državnih činovnika. Autorka *Ženskog pokreta* na ovo odgovara – „udata žena činovnik je jedinka za sebe“!

„Udajom“, zaključuje Makrina, „učiteljice nisu ostvarivale gotovo nikakva prava, a morale su se oslanjati na sopstvenu, ne baš pozamašnu platu. Poziv ženin i brak su u suprotnosti, neki su razmišljali – ako žena ide za poslom, automatski zanemaruje porodicu i domaćinstvo. Žene koje su tražile posao često

su bile i majke, ali želele su da i van kuće imaju pošten položaj i dostojna prava kroz ceo svoj život. Nad. D. Canić, autorka teksta „Učiteljica i izborno pravo“, u časopisu *Ženski pokret* (u broju 4 iz 1928. godine) smatra da su učiteljice potpuno zapostavljene, a da čak i nepismeni seljaci, muškarci, imaju bolji položaj u društvu od njih. U javnosti su se mogla čuti vrlo diskriminatorna i konzervativna mišljenja o učiteljicama. Na primer, direktor Prve muške gimnazije izjavio je da ženi nije mesto u gimnaziji, jer „samom svojom pojavom“ dekoncentriše dečake, koji su u godinama kada ne vide nastavnicu, već samo ženu, te ne gledaju na njen položaj i zanimanje, nego zanemaruju njen divan poziv i celu njenu volju da mladićima prenese znanje i pomogne u vaspitanju. Njegova izjava podstakla je proteste i velike podele mišljenja u prosvetnom sistemu, ali i odlučnu kritiku u časopisima poput *Ženskog pokreta* i od strane brojnih ženskih udruženja.“ Čak i kada sam zakon nije direktno diskriminisao žene, u praksi je učiteljicama bilo mnogo teže da napreduju u karijeri. Makrina uočava jedan dobar primer u broju 10 *Ženskog pokreta* iz 1927. godine: „Za stručne drugove, neke škole birale su baš žene, odnosno nastavnice. Ali kandidature su odbacivane, jer iako su žene obavljale mnoge veoma važne dužnosti, vaspitavajući decu i pokušavajući da obezbede bolju budućnost za sve generacije koje dolaze, i dalje im se nisu dovoljno priznavala njihova prava.“ Naime, u međuratnom periodu postojali su učiteljski disciplinski sudovi, a stručni drugovi ovih sudova bili su učiteljska lica – upravo na

ovakve pozicije moći ženama je bilo teško da dospeju čak i kada su sve više osvajale samu profesiju.

Pitale smo i studentkinju master studija roda na Centralnoevropskom univerzitetu, Saru Petrović, o svojim utiscima prilikom čitanja jednog drugog jugoslovenskog međuratnog časopisa, *Žena danas*, o temi seoskih učiteljica. Položaj seoskih učiteljica po ovom časopisu, komentariše Sara, bio je umnogome sličniji položaju drugih radnih žena na selu nego učiteljicama u gradskim sredinama. One su ne samo potplaćene, nego i rade u teškim materijalnim uslovima – u selima, sa prevelikim odeljenjima, u siromaštvu, sa nedostatkom resursa za rad (knjiga, na primer). „Jedna od stvari o kojima nisam znala pre je uloga (posebno seoskih) učiteljica u radu Partije, kroz „prosvetni rad“ na selu. Bile su dovoljno blizu narodu i često jedine obrazovane u selu, a često su i upravo učiteljice dobijale zaposlenje na selu, posebno one koje su bile povezivane sa Partijom. Verovatno je još nedovoljno poznato koliko je njihovo delovanje na toj „periferiji“ bilo dugoročno važno za kasnije događaje i mobilizaciju ljudi“.

UČITELJICE U NAPREDNIM VREMENIMA

Posle Drugog svetskog rata, učiteljskoj profesiji pridaje se važna uloga u izgradnji novog socijalističkog društva – kako u svom članku „Emancipacija i feminizacija učiteljskog poziva u Srbiji i Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata“ piše Sanja Petrović Teodosijević, naučna saradnica Instituta za noviju istoriju Srbije: „Izgradnja socijalizma u Jugoslaviji zavisila je od sposobnosti države da dete u velikoj meri izmesti iz tradicionalne porodice i ‚privede‘ ga institucijama sekularne države“. Imajući ovakvu sliku učiteljske profesije pred sobom, država je unosila brojne promene u obrazovni sistem. Sa Sanjom smo razgovarale o tome koji su se to bitni preokreti dešavali na ovom polju posle 1945.

„Pre svega, ta ključna reforma celokupnog školskog sistema se desila u Jugoslaviji u periodu između 1953. i 1958. godine i završetak te reforme je označilo donošenje Opšteg zakona o školstvu kojim je na teritoriji cele jugoslovenske države uvedena jedinstvena osmorazredna osnovna škola.“ Kao takva, napominje naša sagovornica, ona nije postojala u prvih 40 godina jugoslovenske države. „Može se reći da je ova reforma u nekom modernizacijskom smislu, pa i u nekom emancipacijskom smislu, predstavljala na neki način kraj jednog dugog procesa borbe za školu, koja je zapravo na ovim našim prostorima trajala od nastanka modernih država, od kraja 18./početka 19. pa do sredine 20. veka.“

Sanja dalje navodi nekoliko razloga zbog kojih je ova reforma u socijalističkoj Jugoslaviji, koja dolazi nakon niza prethodnih reformi obrazovanja, prva uspela: „Pre svega, odlukom CK KPJ iz decembra 1949. godine slobodno možemo reći da je doneta politička odluka o stvaranju jednog modernog školskog sistema.“ Osim toga, potreba za reformom javila se i iz činjenice da su deca predstavljala 33 posto jugoslovenskog stanovništva, koje nije moglo biti uključeno u obnovu društva, ali ga je nekako trebalo obuhvatiti „nedovoljno razvijenim sistemom socijalnih i zdravstvenih, a posebno nedovoljno razvijenim sistemom prosvetnih institucija“. Zatim, naša sagovornica navodi i specifičnost istorijskog konteksta u kom nastaju povoljni uslovi za modernizaciju školstva – naime, po okončanju Drugog svetskog rata dolazi do „novog otkrivanja detinjstva“, kada se „čovečanstvo suočava sa tragičnim slikama stradanja dece u ratu“; drugim rečima: „posledice rata dovele su do te iznuđene i neočekivane emancipacije dece kao društvene grupe, jer su deca u ratu bila posebno ugrožena“. Posle rata, dakle, javlja se snažno interesovanje za reformu školstva širom sveta, jer se, kako objašnjava istoričarka, „postavljalo pitanje, s obzirom na posledice Drugog svetskog rata, kakvo je obrazovanje nudila ta predratna škola iz koje su izašle generacije koje su u ratu uspele da proizvedu takav sukob, takva razaranja, stradanja.“

Jedan od najvećih problema u sprovođenju reforme bili su učiteljski kadrovi – prosto, nije ih bilo dovoljno. Zbog toga, država vodi jednu popustljivu politiku u selektiranju kadrova i dopušta velikom broju učitelja i učiteljica koji su se vrlo loše držali tokom Drugog svetskog rata da nastave svoj rad i u novoj socijalističkoj državi. Jedno od mesta na kojima se prepoznaju istrajni patrijarhalni obrasci i u postrevolucionarnoj državi, kako saznajemo iz Sanjinog članka „Odnos komunističke vlasti u Srbiji prema ‚starom‘ učiteljskom kadru posle Drugog svetskog rata“, jeste upravo karakterizacija učitelja i učiteljica, tj. odlučivanje zaduženih državnih

tela o podobnosti učitelja i učiteljica na osnovu njihovog držanja u ratu. I dok su se različite vrste saradnje sa okupatorom, pogotovo tamo gde je nedostajalo kadrova, opraštale učiteljima/cama, neudate mlade učiteljice i učiteljice sa vanbračnom decom bile su mnogo strože sankcionisane od udatih učiteljica sa decom, a svakako i od učitelja.

Sastavni deo reformi na koji se još treba osvrnuti jeste bilo i generalno poboljšanje materijalnog položaja učitelja i učiteljica, ali ono što je za nas ovde još značajnije – reforme su po prvi put donele i istu zaradu za muškarce i žene u ovoj profesiji [iz već citiranog članka „Emancipacija i feminizacija učiteljskog poziva“]. U našem razgovoru, Sanja ističe da je pravni položaj učiteljica i učitelja potpuno izjednačen, ali da je „u praksi, naravno, situacija bila malo drugačija, pogotovo što je taj učiteljski poziv posle Drugog svetskog rata podrazumevao određenu vrstu mobilnosti, odlazak u neka zabačena, manja mesta“. U manjim sredinama, koje su bile unekoliko patrijarhalnije od urbanih, „učiteljice su bile pod nekom posebnom vrstom nadzora od strane okruženja“.

Možda se nezavidnim statusom učiteljske profesije danas može delimično objasniti činjenica (ili samo pretpostavka autorke teksta) da se većina čitatelja i čitateljki ovog biltena verovatno nikada nije ni zapitala o istoriji učiteljske profesije. Mi se nadamo da će bilten pred vama unekoliko ocrtati koliko je ta istorija zanimljiva, važna, a u krajnjem, i koliko nam je potrebna. Naravno, nadamo se da će uloga učiteljica u ovoj istoriji, u istoriji našeg obrazovanja, modernizacijskih procesa, političkih promena, u borbi za žensku emancipaciju, biti prepoznata.

Dara Šljukić

DRAGA GAVRILOVIĆ, NARODNA UČITELJICA

Godina je 1854. Mart je i proleće samo što nije. U jednom selu u Banatu rođena je devojčica po imenu Draginja. Draginja je najstarije dete u svojoj porodici. Imala je još pet sestara i dva brata, međutim, već kao mlada izgubila je brata i sestru. Rođena je u uglednoj bogatoj porodici gde su i Draga i sva njena braća i sestre govorili, pored srpskog, mađarski i nemački, i imali, pored osnovnog, i muzičko obrazovanje. Pored Drage, za književnost su bili zainteresovani i njen otac koji je učestvovao u izdavanju i prevodenju stranih časopisa i knjiga tog vremena. Dragina sestra Sofija objavljivala je prevode u jednom kikinjskom časopisu.

Sada je već 1865. godina, Draga završava osnovnu školu u Novom Sadu i vraća se u Crnju, svoj dom u Banatu. Već godinu dana kasnije u Vojvodini je osnovan veoma aktivan pokret, „Ujedinjena omladina srpska“ zahvaljujući kome će 1871. biti doneta Uredba o Višim srpskim devojčkim školama kojom je devojčicama prvi put dozvoljeno pohađanje redovne nastave. Draga zna za sve to. Odlukom njenog oca Draga odlazi 1875. godine u višu učiteljsku školu u Somboru. Bila je iz jedne od prvih generacija devojaka koje su imale pravo na redovno školovanje, ali zbog zdravstvenih problema nije mogla da prati časove i postigne odličan uspeh. Uprkos svemu tome, Draga uspeva da diplomira tri godine kasnije i vraća se u Crnju da radi kao učiteljica. Nije podučavala samo decu već i starije žene koje nisu imale priliku da steknu obrazovanje. Kreće i da objavljuje pesme, pripovetke i prevode, veoma aktivno se bavi književnošću.

Objavila je mnogo dela, poput pripovetki „Misli u pozorištu“, „Nedelja pred izbor kmetova na selu“

i „Slike iz života“. Obimnije delo je „Devojački roman“, koji je izlazio u nastavcima. Bila je prva Srпкиnja romanopisac. Često je svoje radove objavljivala pod pseudonimom „jedna narodna učiteljica“ ili „tvoja iskrena drugarica“. Najčešće je pisala o položaju i životu žena, a njene glavne junakinje većinom su bile učiteljice, književnice, glumice, pametne i buntovne devojke ili starije neudate žene. Kritikovala je patrijarhalno društvo, nadajući se promenama u odnosu društva prema ženama.

Dolazimo do 1900. godine kada se Draga povlači iz javnog života – nije naišla na podršku, pogotovo u vezi sa svojim kritičkim odnosom prema patrijarhatu. Naprotiv, sve više je dobijala uvrede. Objavljuje svoje poslednje delo i sve manje se bavi književnošću. Jedanaest godina kasnije Draga se penzionise, nakon 31 godine rada kao učiteljica. Tuberkuloza ju je savladala u februaru 1917. godine, živela je 63 godine.

Danas, nažalost, Draginih dela nema u lektiri i školskom programu. Pronašla sam članak u kome govore o stanju njene kuće. Prodata je, ako ne već i srušena. Razočaravajuće je što se tako ophodimo prema tako važnoj i uspešnoj ženi iz naše istorije.

Sara Pavlović

DRINKA PAVLOVIĆ, HEROINA UČITELJICA

Drinka Pavlović (1918 – 1943) bila je učiteljica, učesnica Narodnooslobodilačke borbe i narodni heroj Jugoslavije. Borila se protiv nepravdnog društvenog sistema i žrtvovala slobodu, pa čak i život zarad obrazovanja svog naroda.

Rođena je u Belanovici 1918. godine, gde je živela u kući sa ocem Dragomirom i majkom Zorkom, kao najstarije dete sa još tri sestre i bratom. Njen otac je bio poštanski poslužitelj, kasnije premešten u Beograd, gde je radio kao čuvar zgrade Ministarstva pošte u Palmotićevoj ulici. Majka joj je bila domaćica.

Svoje školovanje je započela u Belanovici ali ga je po očevom unapređenju i preseljenju porodice nastavila u Beogradu. Sledeći cilj bila joj je Učiteljska škola u Užicu koju je uspela da upiše, ali iz koje je, nažalost, na kraju prve godine bila i izbačena. Tu se može videti Drinkin pravdoljubivi duh, jer je radi učešća u đlačkom štrajku ostala bez svoje dugo željene prilike. U Užicu stiže veze i sa nekim od učenika Učiteljske škole koji su pripadali revolucionarnom pokretu. Ona je nakon sticanja kontakta sa ovim učenicima i sama krenula da učestvuje u akcijama revolucionarne omladine, a kasnije je čak bila primljena kao član Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Kasnije se bavila političkim radom sa omladinom u Beogradu i Belanovici.

Posle završetka Učiteljske škole, Drinka se 1937. godine vratila u Beograd, gde je podnela molbu za dobijanje učiteljske službe koja joj je bila i uslišena 1938. Postala je učiteljica u selu Spance kod Kuršumlje, te postala poznata kao „crvena učiteljica“. Iste te godine, na dvadeset prvu godišnjicu Velike oktobarske socijalističke revolucije, postala je članica Komunističke partije Jugoslavije.

Kao učiteljicu, mnogi su je smatrali dobrom u svom poslu, naročito jer se bavila emancipacijom žena iz ovog okruga, kao i organizovanjem analfabetskih i domaćičkih kurseva, koje je pohađao veći broj meštana. Aktivno je učestvovala u radu Učiteljske kulturno-izdavačke zadruge „Vuk Karadžić“, koju su vodili komunisti. Ovaj rad stavio ju je pod lupu školskih nadzornika koji su je optuživali za propagiranje komunizma i koristili svaku priliku da joj stanu na put.

Najveći izazovi tek su bili pred Drinkom Pavlović, jer uskoro je Drugi svetski rat počeo i na našim prostorima. Tokom 1941. godine dva puta je bila hapšena u Prokuplju, ali je uspela da pobegne. Nakon toga je poslata u Niš gde je radila u ilegalnoj štampariji KPJ. Međutim, aprila 1942. uz svedočenje jednog trgovca koji ju je prepoznao na ulici, četnik Kosta Pećanac ju je uhvatio, nakon čega su sledila mučenja u niškoj policiji. Kao i druge hrabre partizanke, ni Drinka nije podlegla mučenjima, iako je opasnost po njen život bila sve veća. Nakon prebacivanja u

izleta, gde su sa naprednim učenicama Ženske učiteljske škole išli i napredni učenici Muške realne gimnazije. Izleti su održavani najčešće u obližnjim Šumaricama, okolnim selima Vučković, Desimirovcu pa čak i u Topoli. Kad vremenske prilike nisu dozvoljavale okupljanje u prirodi napredna omladina organizovala je priredbe, igranke i druge zabave, koristeći ih za svoje sastanke.

U svom dnevniku, pored svakodnevnih doživljaja, piše i o naprednom omladinskom pokretu i pominje ime svoje drugarice Nade proleterke.

ulogu u organizovanju žena imala je posebno u toku zimskog i letnjeg raspusta, na području Pomoravlja. Sa Slavkom Đurđević, Dobrilom Stambolić, učiteljicom, Ružicom Milanović, Darom Kovačević i drugima, aktivno je radila na osnivanju Ženskog pokreta 1938. godine. Ženski pokret od 1938. godine, u Jagodini je vidno napredovao. Na inicijativu Partije, tokom 1939. godine održano je više zborova, sastanaka i predavanja za dobijanje ženskog prava i njihove jednakosti u društvu.

Rado je pozivana u svaku kuću za slavlja i žalosti.

* Portreti su rađeni na osnovu izvora iz knjiga *Heroine Jugoslavije, Žene Srbije u Narodnooslobodilačkoj borbi*; onlajn baza poput *Knjiženstva i AFŽ Arhiva*; monografija posvećenih pojedinačnim učiteljicama; i drugih dostupnih elektronskih izvora.

Beograd, ni beogradska policija, kao ni njihovi kolege iz Niša, nisu uspeli da izvuku ma kakve informacije niti priznanje iz nje.

Na kraju ovog izuzetno teškog puta prebačena je u logor na Banjici gde je bila zatočena i njena rođena mlađa sestra Darinka. Obe su streljane maja naredne (1943.) godine na strelištu u Jajincima. Drinka je streljana 14. maja, a Darinka 25. maja. Time je prerano prekinut život „crvene učiteljice“, koja je tek trebalo da prenosi svoje znanje i uči pravедnosti mlađe generacije.

Godine 1953. ona je proglašena za narodnog heroja. Sada, pored više ulica u Lazarevcu, Kuršumlji, beogradskoj Kaluđerici i niškom Brzom Brodu, i mada su mnoga imena škola i ulica od 1990. godine promenjena, u Kuršumlji i užem centru Beograda još uvek dve osnovne škole nose ime po njoj. A u rodnom selu Belanovci kod Ljiga, osnovna škola nosi ime „Sestre Pavlović“.

*DRINKA, DRINKA JUNAČE MOJ
I DANAS PAMTIM JA PODVIG TVOJ.
DRINKA, DRINKA, PONOSU MOJ
I DANAS PAMTIM JA PODVIG TVOJ!*

— refren iz himne OŠ „Drinka Pavlović“ iz Beograda, koju je nakon susreta za Drinkinim roditeljima 1963. godine, napisala profesorka muzičkog, Nada Grujić.

Lenka Milosavljević

RADA MILJKOVIĆ

Rođena je 4. februara 1917. godine u selu Belici, ispod Crnog vrha, nedaleko od Svetozareva, u siromašnoj zemljoradničkoj porodici Živke i Milana Miljkovića, pored sestara Radmile i Dobrile i brata Dušana. U Jagodini je završila osnovnu školu i nižu gimnaziju, a zatim, u proleće 1936. godine, Rada je sa vrlo dobrim uspehom položila maturu Učiteljske škole u Kragujevcu. U Kragujevcu, slobodarskom gradu, gde je bilo mnogo naprednih omladinaca, Rada će naučiti kako radnik može svoj život borbom da izmeni. Još kao učenica Učiteljske škole prišla je naprednom omladinskom i radničkom pokretu, i u njemu je postala vrlo aktivna. Svoj rad napredna omladina prikivala je preko čestih

Zapisala je nešto i o svojoj generaciji: „Dakle, mi smo prelaz, mi smo oni najvažniji, koji treba da postave temelje onima koji će doći“. Kasnije će to i svojim životom potvrditi.

„Za mene je u sukobu rad, u sukobu, u borbi volja za rad – sve je samo u borbi. Tada mi i život ima smisla. Ako nema sukoba, želim da ga stvorim, ali tamo gde postoji, koristim ga. Ah, ta borba – večitio će mi biti slatka! Iz nje, samo iz nje niklo je sve ono što je dobro... Ali iz borbe je nicalo ono što je svet zadivilo. Boreći se za hleb, rađeno je, učinjeno je da se dođe do pronalazaka; došlo se do savršenstva tehnike, ali je došlo do savršenstva bede i nereda.“

Posle svršene učiteljske škole Rada se vratila u Jagodinu, ali za kratko – kao devojka nemirnog duha istog leta odlazi u Beograd, Sremsku Kamenicu i Novi Sad. Septembra 1937. godine, učiteljski poziv vodi Radu u malo selo Balajnac, koje se nalazi na sredini puta Svetozarevo – Svilajnac. O prvom susretu sa selom i ljudima, u svom dnevniku je 25. septembra 1937. godine zabeležila: „Nova strana mog života. Sve nepoznato, novo. Čitav život prođe nam u iščekivanju novoga, koje nam tako brzo postaje svakodnevno, kada smo ga već doživeli. Celog školovanja sanjala sam i živela od snova koji su bili u vezi sa mojim pozivom. Cilj mi je izgledao tako neostvarljiv. Tako maglovito, divno i u isto vreme romantično, izgledalo mi je ostvarenje moga cilja. A evo! Sve je tako realno i prosto.“

Sa velikim oduševljenjem mlada učiteljica Rada prišla je deci, posvetivši im veliku ljubav i pažnju. U svom pedagoškom radu nije poštovala čvrste kalupe ondašnje pedagogije i metodike, već je sa decom vršila oglednu nastavu, održavala je časove geografije u prirodi. Zajedno sa decom je pravila zidne novine, upoznavala ih je sa lepotom naše zemlje i ljudima. Nije se posvećivala samo radu sa decom, već i njihovim roditeljima. U selima ovog kraja živelo se u nemaštini i neznanju, gde je posebno život žene bio veoma težak. Pored rada u kući i na njivi, žena nije imala nikakva prava. Od primarne uloge učitelja ništa manja nije bila uloga Radina u okupljanju, savetovanju i radu sa ženama i ženskom omladinom Balajнца. Radila je na njihovom opštem prosvetivanju, opismenjanju, pomagala im je i savetima iz higijene, uređenja kuće, negovanju dece i drugim poslovima. Veliku

U svom dnevniku zabeležila je njihove običaje, sedeljke i ritual oko pripremanja kačamaka u ovom vlaškom selu, posela oko pečenja rakije, svadbene običaje, prstenovanje devojke i mnoge druge doživljaje. Ove skupove – sedeljke, Rada je koristila i za ozbiljne razgovore sa ljudima, čitala im je i davala da čitaju napredne novine, knjige, pojedine proglose i letke KPJ. Pomagala je na sređivanju računa u seoskoj Zadrugi, i ukazivala na mogućnost korišćenja seljačkog kredita. Svojim radom i stečenim poverenjem širila je napredne ideje i stvarala simpatizere radničkog pokreta, razvijala je ideje o pravima žene i njihovoj jednakosti u društvu. Rado je pripremala priredbe, recitale, osnivala seosku čitaonicu i pokretala slične aktivnosti. Često je biciklom obilazila sela u opštini Despotovac i sarađivala sa kolegama i meštanima tih sela.

Kao napredna učiteljica, Rada Miljković postala je član učiteljske kulturno-prosvetne izdavačke zadruge „Vuk Karadžić“. Ova Zadruga je u cilju ostvarivanja postavljenih zadataka organizovala ferijalne kolonije, zajednička letovanja, na kojima su učitelji preko raznih vidova kulturnog, društveno-političkog i stručnog usavršavanja pripremani za napredni rad. Interesovanje Partije za rad učitelja komunista bilo je u ovom periodu jako aktivno. Pod njenim rukovodstvom legalno ili ilegalno izdavane su razne brošure, leci, informacije i knjige. Napredni učitelji i učiteljice komunisti nisu bili samo čitaoci te literature, nego su je svojim kontaktima sa kolegama i naprednim meštanima popularizovali. Radina uspešna aktivnost, kontakti ne samo sa meštanima Balajнца, već i susednim selima, primećena je još tokom iste godine.

Ova Radina aktivnost nije mogla dugo ostati nezapažena ni od policije. Počeli su da prate njen rad, da je savetuju da se okane komunista i njihove propagande. Sve je to Rada odbijala i nastavljala i dalje da radi, samo malo obazrivije, pod izgovorom da kao narodni učitelj mora da bude sa narodom, da sa njima razgovara i sarađuje. Zbog opšte aktivnosti „što buni narod i čita debele knjige“, Radu Miljković su prosvetni organi razrešili dužnosti učiteljice 29. avgusta 1940. godine, u selu Balajncu.

Tokom rata, dolaskom u 2. šumadijski odred, Rada je vršila dužnost sekretara partijske organizacije. Bila je prva žena rukovodilac i

#POBUNJENO ČITAM

borac u 2. šumadijskom partizanskom odredu. Primljena je sa nepoverenjem, kao na početku svog učiteljevanja. Svojim učešćem u borbama, rame uz rame sa borcima, uvek je bila na mestu gde je najteže. Obično je išla sa komandirovom čete na čelu kolone, a iz borbe je izlazila poslednja. U oslobođenoj Rači i lepeničkom kraju, išla je sa Račanskom četom po selima, držala je govore, okupljala je žene i omladinke govoreći im o značaju partizanske borbe. Organizovala je rad u pozadini, davala je zaduženja ženama da prikupljaju odeću (pletu džempere i čarape), da pripremaju hranu za partizane. Njen ugled, politički uticaj i poverenje u ovim krajevima bio je veliki, učila je mlade seljanke da čitaju i pišu, njenom zaslugom su u nekim selima lepeničkog kraja počele da rade i škole. Brzo se o partizanki Radi govorilo kao o svojoj najrođenijoj, zbog svojih odlučnih govora na zborovima i hrabrog držanja u borbama postala je najomiljeniji borac na ovoj teritoriji. Zbog političke funkcije, hrabrosti i poštovanja nazvana je „Rada general“. Bila je pravi ratnik, nije se bojala kuršuma, borci su govorili da nju zrno neće, ali 19. jula 1942. godine, kod sela Urije, herojski je poginula omiljena i hrabra učiteljica Rada Miljković. Ostala je za njom neostvorena želja o kojoj je na svom dugom i poštenom borbenom putu, u retkim trenucima predaha govorila: „Kad se završi rat, vratiću se svojoj deci i svom Balajncu.“

U znak sećanja na herojski lik i delo mlade učiteljice partizanke, Rade Miljković, osnovne škole u Jagodini, Belici, Balajncu i Ivankovcu nose njeno ime. Spomen biste sa njenim nasmejanim likom nalaze se u dvorištu osnovnih škola „Rada Miljković“, u Jagodini, Ivankovcu i njenoj rodnoj Belici, gde je Rada učila prva slova. U njenom selu je i Spomen biblioteka „Rada Miljković“. U Balajncu spomen ploča čuva uspomenu na mladu učiteljicu i na njeno prvo mesto službovanja. U Svetozarevu postoji i ulica sa njenim imenom. Za narodnog heroja, proglašena je 7. jula 1953. godine.

Zorana Mihajlović

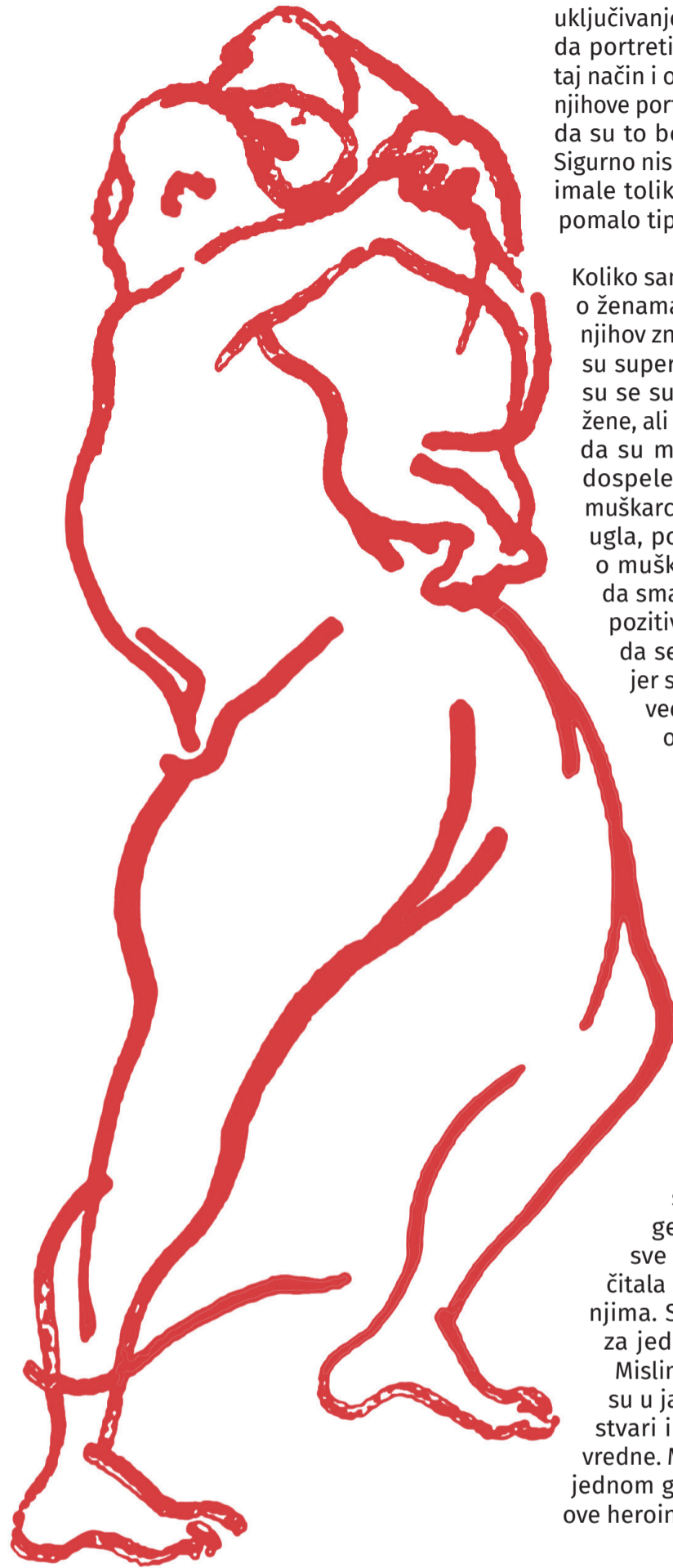
ZEDOVKA ISTRAŽUJE O UČITELJICAMA HEROINAMA KRITIČKI OSVRT NA PUBLIKACIJU HEROINE JUGOSLAVIJE

Od devedest jedne narodne heroine, sedam njih su bile učiteljice. U knjizi *Heroine Jugoslavije*, koju sam istraživala, uvršteni su portreti učiteljica heroina: Rada Milana Miljković, Milica Milije Vučetić Trepuša, Drinka Dragomir Pavlović, Olga Dušana Petrov, Smilja Mane Pokrajac, Mira Leopolda Svetina Vlasta. Čitajući portrete narodnih heroina Jugoslavije koje su radile kao učiteljice primetila sam stvari koje su mi se dopale, ali naravno i one koje nisu. Za početak bih da pomenem ono što mi se dopalo.

Sve žene koje su pomenute značajne su zbog stvari koje su uradile, zbog toga koliko su se borile i koliko su bile hrabre.

Na primer, **Mira Svetina**, poznatija kao ilegalka Vlasta, značajna je jer se borila za drugačiji svet: „Vidjela je nepravde. Vidjela je da se treba boriti za drukčiji svijet.“

Zatim, **Smilja Pokrajac**, hrvatska učiteljica, bila je domišljata i vrlo hrabra, što je dokazala mnogo puta. Ali je meni najupečatljivije od svih njenih poduhvata kada je 18. marta 1943. napadnuto sedište Kotarskog komiteta KPJ za Gračac u Bruvnu, kada je ona uzela oružje, bacila bombu na neprijatelje i zatim se ubila da ne bi živa pala neprijatelju u ruke.

Olga Petrov je heroina koja je mnogo puta bila u zatvoru. Dopada mi se kod nje to što je nije poljubalo hapšenje, nastavila je da radi ono što je želela, pisala je, bavila se političkim radom. Na osnovu opisa potresnog mučenja koje je preživela i koje je u samoj knjizi upečatljivo opisano, a na koje nije odala čak ni svoje ime kamoli svoje drugove i drugarice, nemoguće je ne diviti se tome koliko je jaka, i zato je ona heroina učiteljica koja je ostavila na mene najjači utisak.

Ono što mi se ne dopada u samoj knjizi i portretima koji su u njoj prikazani jeste to što se malo govori o privatnom životu heroina. Slažem se da su informacije o njima kao heroinama takođe jako bitne, ali s druge strane one su i obične žene, koje su pretpostavljam, imale i

druge hobije, interesovanja, zanimljive priče iz života. Sve što je napisano o heroinama, a da se tiče njihovog privatnog života je zapravo povezano s tim kako su postale heroine. Iako je portret kratak tekst u kom nema mnogo prostora da se ide u detalje nečije biografije, mislim da bi uključivanje detalja iz privatnog života pomoglo da portreti budu bolji. Smatram da bi nam na taj način i one same bile bliže. Kada analiziramo njihove portrete iz svakog možemo da zaključimo da su to borbene žene, ali kakve su još bile? Sigurno nisu bile toliko međusobno slične i nisu imale toliko zajedničkih osobina, ali tako su, pomalo tipski i jednolično prikazane.

Koliko sam primetila, jeste istaknuto da je reč o ženama herojima, ali ne s namerom da se njihov značaj umanji, već da se dokaže koliko su superorne. Nije konkretno naglašeno da su se suočavale sa preprekama jer su bile žene, ali se u nekim delovima teksta prikazuje da su morale mnogo da se trude kako bi dospete tamo gde jesu, mnogo više nego muškarci. Takođe, posmatrano i iz današnjeg ugla, postoji mnogo više knjiga napisanih o muškarcima i njihovim podvizima, tako da smatram da ova knjiga ima mnogo više pozitivnih nego negativnih strana. Mislim da se na pravi način bori za prava žena, jer se ne bori napadno, bez argumenata, već samo iznošenjem istinitih priča. Svi ovi portreti su dokaz da žene zaslužuju da budu jednake sa muškarcima, jer one to i jesu.

Ono što mi se zato generalno ne dopada, nevezano za samu publikaciju, jeste to što se danas ne pridaje dovoljno pažnje ovim ženama, to jest ne govori se dovoljno o njima. Na primer, većina ovih imena se ne može naći na internetu, a kamoli neke opširnije informacije o njima. Knjiga *Heroine Jugoslavije* nas upoznaje sa mnogim imenima s kojima se inače ne bismo susreli. Mislim da je bitno da mlađe generacije pamte ove žene, jer su sve one ogromna inspiracija. Dok sam čitala njihove portrete bila sam zadivljena njima. Sa druge strane i razočarana, jer ni za jednu od njih nikada pre nisam čula. Mislim da bi većina imala takav osećaj, jer su u javnosti dostupne mnoge beskorisne stvari i promivišu se osobe koje nisu toga vredne. Mnogo korisnije bi bilo kada bi se bar jednom godišnje obeležavao dan sećanja na ove heroine, i kada bismo u školi učili o njima.

Jelena Mičić

Heroine Jugoslavije, Krste Bjelić i dr., Zagreb: Spektar 1980.

VIŠESTRUKI POGLED NA PROFESIJU UČITELJICA

„Učiteljica ili učitelj su jedni od bitnijih osoba u životu svakog deteta. Oni su na mestu odmah posle roditelja, znaju sve o svakom detetu, vole ga, podržavaju. Još uvek pamtim doba nižih razreda osnovne škole kao nešto lepo, gotovo nestvarno, naivno. Bez mržnje, zlobe. I, na tome mogu samo da zahvalim svojoj učiteljici.“

Ovim rečima Neva (14) opisuje svoju motivaciju da se upusti u avanturu istraživanja o jugoslovenskim učiteljicama i da uradi intervju sa svojom nekadašnjom učiteljicom, kako bi detaljnije saznala o njenom životu, radu i položaju u društvu koje joj pruža profesija.

Sličnu motivaciju imale su i ostale učesnice radionice *Pobunjeno čitamo o jugoslovenskim učiteljicama* – Neva, Jelena, Sara i Makrina – koje iz detinjstva gaje veliko poštovanje prema profesiji učiteljica, a čije je poštovanje i znatno poraslo nakon što su na radionici naučile kako su učiteljice kroz istoriju bile diskriminisane i manje vrednovane, nasuprot njihovoj velikoj i plemenitoj ulozi u opismenjavanju i emancipaciji dece.

U nastavku slede isečci iz intervjuja koje su učesnice radionice uradile sa učiteljicama koje žive i rade širom Srbije – od Zrenjanina, preko Obrenovca i Beograda, pa do Brusa – i koje pod uticajem različitih znanja, iskustava i uzora pristupaju radu sa decom.

Da li ste u svom bliskom okruženju imali učiteljicu iz starijih generacija sa kojom ste mogli razgovarati o iskustvima u radu i koja Vas je motivisala da se bavite ovom profesijom?

VIOLETA MIJATOVIĆ (51, osnovna škola u Stublinama): Učiteljice se rado sećam. Bila je stroga i pravična. Ne sećam se da nas je obasipala nežnostima i ljubavlju, ali sam je veoma poštovala. Mislim da me je ona naučila da se isplati biti uporan i da treba da verujem u sebe. Od nastavnika iz osnovne škole veoma živo pamtim nastavnicu matematike, moju razrednu starešinu. Nisam je volela i užasno sam je se plašila. Zbog nje nisam volela matematiku, mada sam postizala odlične rezultate. Zbog nje i danas odlično „stojim“ sa matematikom.

OLIVERA (51, osnovna škola u Brusu): Ne, to je isključivo bio moj lični odabir iz detinjstva. Oduvek sam znala da želim da budem učiteljica, da budem u stalnom kontaktu sa decom.

Koje biste događaje i osećanja izdvojili kao inspirativne za odabir poziva učiteljice?

DRAGANA VUJIČIĆ (48, Zrenjanin): Moj brat je 7 godina mlađi od mene, odrasli smo sa roditeljima, baka i deda su živeli u drugom selu, tako da sam rano počela da se brinem o bratu, vodim ga u vrtić, čuvam, i to je verovatno probudilo ljubav prema deci. A presudan je verovatno bio momenat kada sam, kao učenica osmog razreda u više navrata menjala vaspitačicu. Zime su bile vrlo jake i ona nije mogla da doputuje na posao. Tada sam odlučila da je to jedino čime želim da se bavim.

SANJA DIMIĆ (45, Beograd): U osnovnoj školi sam imala učitelja koji je bio poseban za to vreme. Mnogo je novih stvari uveo u učenje. Mi kao deca smo imali veliku odgovornost i sami smo pratili svoje napredovanje. Zbog nekih okolnosti pri upisivanju fakulteta upisala sam smer sporta, ali sam na kraju ipak izabrala ovaj poziv. Od tada smatram da nekada postoje znakovi pored puta koji nas usmeravaju.

Koje metodološke postupke primenjujete u radu?

DRAGANA VUJIČIĆ: Metoda vizuelnog učenja, učenja kroz asocijacije, kreativni rad, razvijanje kritičkog razmišljanja i rešavanja problema, istraživačke metode.

VIOLETA MIJATOVIĆ: Trudim se da često koristim problemsku nastavu, timski rad i programiranu nastavu. Učenje kroz igru se pokazalo izuzetno dobro u mlađim razredima.

SANJA DIMIĆ: Dijaloške metode, metode demonstracije i preispitivačkog rada, istraživačke metode. Volim i metode obrnute ucionice.

OLIVERA: Dijaloška metoda je često moj odabir, jer omogućuje razmenjivanje mišljenja učenika i nastavnika, diskusiju, pitanja i odgovore. Zatim metodu ilustrovanih radova, metodu demonstracije, metodu praktičnih radova, metodu rada na tekstu, metodu pisanja, čitanja, metoda istraživačkog rada gde učenici mogu sami da dolaze do zaključaka, mogu da budu samostalni, da pokažu svoju sposobnost kao i kreativnost. Omiljeni deo mog rada su kvizovi, asocijacije, rebusi koji su ujedno omiljeni i kod učenika, dovode do velikog angažovanja kod učenika, koncentracije, napredovanja, a ujedno nisu suvoparni i dosadni učenicima u toku nastave. Korelacijom predmeta, prožimanjem više predmeta u jednom zadatku takođe dovodi do veće angažovanosti kod učenika, a učenje je trajnije i korisnije. Funkcionalni zadatak je kod mene najvažniji, jer deca umeju da primene naučeno u svakodnevnom životu.

Koji su izazovi u Vašem radu?

DRAGANA VUJIČIĆ: U svakom momentu učiniti nastavu interesantnom, držati pažnju na određenom sadržaju i težiti da su srećni dok uče.

SANJA DIMIĆ: Moj najveći izazov jeste svaka nova generacija dece kojoj treba približiti klasičan i savremen način učenja. Da deca novih generacija ne budu deca kojoj su materijalne stvari izazov, da shvate da je znanje moć i odupru se uticaju koji promovise moć novca i pomodarstva.

Kako biste voleli da obrazovni sistem funkcioniše u odnosu prema deci i školskom programu?

OLIVERA: Da se usaglase program, želje i mogućnosti dece, da što više bude učenja sa praktičnim delovima, a manje učenja informacija napamet, i da se neke nebitne informacije izbacе iz nastavnih sadržaja.

VIOLETA MIJATOVIĆ: Mislim da bi trebalo rasteretiti učenike od nepotrebnog nastavnog sadržaja, koji teško usvajaju. Što više rada na osnovnim znanjima iz svih predmeta (npr. računске operacije, pravopis), kako bi učenici u starije razrede otišli sa dobrom osnovom. Lakša bi bila nadogradnja i mislim da bi bolji uspeh postizali u starijim razredima. Mnogo je administrativnih poslova koji nemaju veze sa učenjem dece. Nekad se čini da je važnije šta si napisao, nego šta si uradio. Suviše je dato „prava“ roditeljima i učenicima, tako da su učiteljima često vezane ruke, kako u obrazovnom, tako i u vaspitnom smislu.

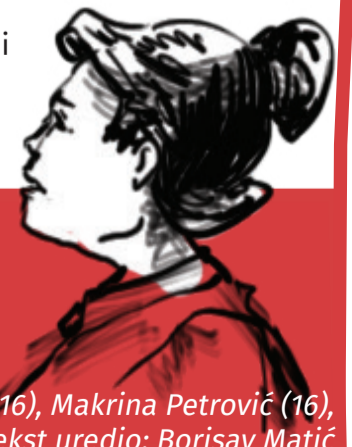
OLIVERA: Volela bih da škola zaista postane mesto gde će učenici dolaziti veseli i srećni, bez straha, sa željom da što više nauče, da napreduju i obrazuju se, a ne samo da zarade ocenu.

Kako biste voleli da obrazovni sistem funkcioniše prema Vašem položaju i pravima?

DRAGANA VUJIČIĆ: Mislim da nedostaje tolerancije u celom društvu, pa i u prosveti. U celom sistemu niko ne stoji iza prosvetnih radnika, ogoljeni smo i ponekad osećamo da smo na prvoj liniji fronta. Na većim pravima prosvetnih radnika treba poraditi. Na žalost, nas ljudi vide kao neke koji rade 4-5 sati, poigraju se sa decom i ne rade celog leta. Mislim da bismo mogli biti bolje plaćeni.

Šta Vam je Vaš poziv podario? Da li ste se nekada osećali uskraćeno zbog nekog pravila ili predrasude?

DRAGANA VUJIČIĆ: Moj poziv mi je podario da stalno povećavam krug poznanika i da mi u život svake 4 godine dolaze čitave porodice, bake, dede, tete...to je lepo i interesantno. Mislim da se nisam osećala uskraćeno.

Intervjue vodile: Neva Grujić (14), Jelena Mičić (16), Makrina Petrović (16), Sara Pavlović (16); Tekst uredio: Borisav Matić

MOJA ROĐAKA JUGOSLOVENSKA UČITELJICA

Dok smo pripremale materijal za rad sa učesnicama na projektu *Pobunjeno čitam o jugoslovenskim učiteljicama* intenzivno sam razmišljala o istoriji moje porodice i mojim pretkinjama. U mojoj porodici ženska deca nemaju dugu istoriju obrazovanja. Tek je generacija mojih baka bila upisivana u školu, doduše samo na kratko, dok ne nauče da čitaju i pišu. Obe moje bake su ispisane iz škole nakon drugog razreda. One nisu imale formalno obrazovanje, ali jesu imale svest o njegovoj važnosti. Prelaskom u manje ruralna područja, ali pre svega zbog socijalne i obrazovne politike SFRJ, generacije očeva i majki, odnosno mojih tetaka, dobile su priliku ne samo da neupitno idu u školu, već i da studiraju.

Ipak, u ovoj ličnoj istoriji moje porodice ima jedna pionirka čija je želja da uči i da se obrazuje nadvladala sve prepreke koje su u tome mogle da je spreče – moja rođaka Jula Božić. Ona je svoj radni vek počela šezdesetih godina 20. veka kao jugoslovenska učiteljica, da bi kasnije bila i profesorka fizike. Na tom putu morala je da se bori sa mnogim vukovima, kako sama kaže. Razlog za intervju je upravo taj put, ali i iskustvo koje sa sobom nosi i koje treba sačuvati za buduće generacije.

„Ja sam trnovit put prešla do prosvetnog radnika, sve u parcelama. Ali sam ponosna na svoje, jer kud god pođem i kud god se krećem imam pozdrave od moje djece.“

BIOGRAFSKI PODACI I ISTORIJA ŠKOLOVANJA

Jula Božić je svoj radni vek započela kao diplomac učiteljske škole, a kasnije je nastavila školovanje i bila profesorka fizike. Rođena je 1945. godine u Boljevićima, BiH, a sada živi u Bratuncu. Školovala se u Bosni i Hercegovini i u Srbiji: šest razreda je završila u Fakovićima u BiH, zatim dva razreda u Bačevcima u Srbiji, nakon čega upisuje Učiteljsku školu u Tuzli i nakon diplomiranja počinje da radi u svojoj nekadašnjoj školi u Fakovićima kao učiteljica. Potom odlučuje da studira fiziku i to čini, najpre u Beogradu, a potom i u Novom Sadu. Radila je u Bosni i Hercegovini, u školi učenika u privredi, gimnaziji, osnovnim školama.

Naš razgovor Jula Božić započinje opisivanjem životnih prilika: Ništa nije teklo glatko. Nakon rata, život je bio izuzetno težak – zbog nemaštine, bolesti, živelo se u zajednicama koje su bile velike i obuhvatale su po nekoliko kuća. Kako se priseća bile su strašne predrasude u selu.

„Kada sam bila 4. razred, od 34 učenika bila sam jedina devojčica, a čak pre mene nijedno žensko dete iz muslimanske porodice nije se upisivalo u školu i dugo nisu davali ni do 4. razreda da stignu. U početku nisu davali ni mušku, a kamoli žensku djecu. Posle kad sam išla preko Drine, u Bačevce, bio je pola-pola [pola devojčice pola dečaci, prim. aut.]. A velikog otpora je bilo i u mojoj porodici - stric i strina su mi često znali govorili *e ne bi frizerka, e ne bi doktorica, e ne bi učiteljica* – da ja nikad neću biti ni frizerka ni doktorica ni učiteljica, to je bio pojam za selo. Međutim, to me je motivisalo da učim. Ja sam trnovit put prešla do prosvetnog radnika, sve u parcelama, četiri godine pa pauza jedna godina, četir pa opet pauza, pa onda da radiš, pa opet nije dovoljno hajde fakultet, pa drž ne daj. Bio mi je inat na strinu što mi je rekla.“

Kakva su Vam sećanja na početak rada u školi?

Ja sam došla u školu jer sam bila stipendista opštine, to mi je malo pomogao otac moje drugarice [da dobije stipendiju, prim. aut.], on je bio prvoborac... Nakon završene učiteljske škole neko mi je rekao da se moram javiti u opštinu da vidim hoću li ići dalje studirati ili treba da radim jednu godinu. U opštini mi kažu da sam dobrodošla, da se u Fakovićima vodi rat, nema ko da predaje, sve neki priučeni. Veliki broj priučenih učitelja je bilo. Negde si naučio pisati, u vojsci na primer, i godinama si bio bolničar na primer. Taj moj stric, 1900. godište, koji meni nije dao u školu, išao je u školu kada je Austrougaska bila, pričao je kako su pevali *Care Franjo bio si na ladi, pa sad uzmi motiku pa radi...* e toliko je njegove pismenosti posle služilo da drži tečaj u selu, da nauči žene u selu da mogu pisati pismo svojim vojnicima. Posle su nekom silom prilika morali ići na neka polaganja, ali prije toga je bilo onih priučenih koji su tečajeve držali. Inspekcija u školi je više gledala fizičko stanje dece, da li su crni prsti, stanje kože glave itd., a ne da li su nešto naučili. Tako je to tada bilo.

Koje događaje, osjećanje, motivaciju izdajate kao ključne i/ili inspirativne za odabir poziva učiteljice?

Moja prva učiteljica zvala se Nada Marić iz Niša, prelijepa jedna crnka, mene je učila dvije godine. Ona mi je bila uzor, stalno sam razmišljala kako ću imati takvu haljinu, kako ću onako lagano pričati, kako ću uvek imati neko djete koje je u nevolji, kako ću ja njemu pomagati. A oni [učiteljica Nada i njen muž, prim. aut.] su imali to. Kažu idi kupi dve table čokolade, šta je to bilo, nisi imao čokoladu, pa bi nam dali. Bila mi je uzor i likom i ponašanjem, ta moja prva učiteljica. Najčešće je tako svoj deci, ali ona mi je ostala svjetlost za čitavu budućnost. Učiteljica mi je bila uzor da budem učiteljica, a možda i moja drugarica s kojom sam se družila u 7. razredu, kad sam išla u Bačevce, čiji mi je otac kasnije pomogao da dobijem stipendiju.

Da li ste u svom bliskom okruženju imali učiteljicu iz starijih generacija sa kojom ste mogli razgovarati o iskustvima u radu i koja vas je motivisala da se bavi ovom profesijom?

Kasnije, kad sam završila fiziku, u toj školi gdje sam došla da radim – škola učenika u privredi, odmah na dvorište nadovezuje se dvorište osnovne škole. Pre podne sam sa tim radničkim zanimanjima predavala, a popodne sam išla da predajem fiziku u osnovnoj. Uglavnom su mi pasale i srcu legale starije žene, možda sam u njima videla uzor majke, možda mi je njihovo iskustvo odgovalo. To su bile baš one klasične učiteljice, sa dobrim poznavanjem i pravopisa i lektira i pisaca, svaka je ponešto umela i da napiše i za školske priredbe. Bile su stvorene da organizuju priredbe. Toga se sećam.

Kakav je bio odnos zajednice prema prosvetnim radnicima u to vreme?

Dobijali smo na kašiku plate. Zajednica, počev od roditelja, pusti djecu u školu i svu svoju brigu ostavi nama tamo. Porodica je osnovna ćelija zajednice gdje se formiraju navike, a ne sve se prepusti tamo u školi pa kakogod da odradiš. Pa bilo je i onoga *vi učitelji odradite tri časa, lako je vama*, a ne znaju da mi cjeli život pišemo pripreme, da moramo čitati, moramo biti u skladu s vremenom. Ne može biti da te dijete nadržaste još dok si makar ispred njega ti, već moraš biti neko i nešto, neki izvor znanja, enciklopedija za sva njihova pitanja. Stalno je bilo *pa vi ionako ništa ne radite*. Jesam li ti rekla sve onda?

I danas to ima tako. *Imate tri meseca ljeta kažu* – pa ne mi, to imaju djeca, mi imamo seminare, imam i pripreme, moraš bit u školi. Činjenica da za žene to ima nekog prostora da se sopstveno dijete može bolje nadgledati, ali ima to i svoju muku. Ja ovamo 25 glavica radoznalih, različitih navika i temperamenata da izdržiš. Mogu da kažem da nikakav odnos nije bio. Mislim da ni sad baš nije naročito.

Kakvu razliku primećujete između sadašnjih generacija prosvetnih radnika i vaše generacije? I da li ima neke razlike?

Učiteljice su danas malo samosvesnije nego onda. Mi smo kao sveto pismo morale biti – neko je u tebi izradio to osećanje da ne možeš da budeš ni svađalica ni da teraš mak na konac, ni da budeš mimo sveta, nego da stalno neke ustupke da radiš, ili da ustupaš svoje, da si pravedan, da si ispravan. Mislim da je sada veća sloboda, neki kažu demokratija – možeš mi reći sve što misliš, ja bih to rekla drugačije – moraš da znaš što ćeš misliti da bi znao šta ćeš mi reći.

Šta biste poručili novim mladim učiteljicama i učiteljima?

Jako je važno dostojanstvo, da sebe preispitaju: koliko su slabi s nervima, da lagano i opuštenu gledaju na život, na rad. Ne u smislu: idem opuštenu i šta me briga, nego da nervi nisu stalno kao zategnute strune, da pucaju, da bude vriska i cika. A toga sam viđala. Propao je taj čas i njima i djeci i svima. Poručila bih im da budu ležerne: lagano koračaj, lagano diši i sve neka teče lijepo, ko mlijeko, kao neka rijeka bez stropošavanja gore - dole. Mnogo je važna smirenost, tj. smireno ulaženje i boravljenje i prenošenje svog zanja, u stalnoj interakciji, i stalno da budu prisutna pitanja KAKO, ZAŠTO, DOKAŽI. To su meni iz moje fizike važne stvari: kako je nešto, zašto je, i hajde dokaži, razgrči dok ne vidiš šta je uzrok, zašto je neko dijete danas neraspoločeno, što je buntovno. Moraš biti i psiholog, jer oni se opet najviše svojim nastavnicima otvore. Da koliko god mogu ispoštuju ona svoja znanja iz psihologije i pedagogije. Mnogo je važno dušu dječice da poznaju. Dakle, poručujem, ništa silom, na silu se ne smije udarati kad je ona najjača, već uraditi prije ili kasnije. Mislim na kontakt sa djecom.

Intervju sa učiteljicom vodila Marija Božić

ISTORIJA ŽENSKOG LICA OBRAZOVANJA

FEMINISTIČKO VOĐENJE KROZ PEDAGOŠKI MUZEJ

Pedagoški muzej, smešten na samom uglu Uzun Mirkove ulice, tik naspram Kalemegdana, posetile smo jednog vrućeg julskog prepodneva. Sama zgrada odaje pomalo neobičan utisak, jer kada dolazite sa strane koja vodi od Studentskog trga, ulaz nije na prvi pogled primetan. Najednom, kada se dovoljno približite zgradi, iskrsava bočni ulaz, koji usred julske žege vodi u neki drugačiji, senoviti svet, sa uređenim zelenilom, klupama, stilizovanim lutkama i muzejskim eksponatima u ogromnim staklenim izlozima. Samo jedan zaokret i nekoliko koraka dovoljni su da započnete put kroz istoriju obrazovanja u Srbiji.

U avliji ispred muzeja dočekuju nas Jelena Rosulj, uz čiju pomoć i strpljenje su Pobunjene dobile priliku da posete Muzej i upoznaju se s njegovim radom, i Nina Atlagić, kustoskinja, koja je bila toliko ljubazna da nam ovog puta prikaže muzejsku postavku specifično kroz feminističke naočare i da odgovara na mnoga pitanja, potpitanja i komentare.

Saznajemo da je Školski muzej, kako se prvobitno zvao, osnovan na inicijativu Dimitrija J. Putnikovića i uz podršku Učiteljskog udruženja 1896. godine. Muzej se više puta selio, a sada je smešten u Zgradi Realke, koja i sama ima dugu i burnu istoriju. Između ostalog, ona je podignuta između 1835. i 1840. godine, kao porodična kuća Cvetka Rajovića, koji je imao funkciju najbližnju današnjoj gradonačelničkoj. Zgrada predstavlja jedinstven primer klasicizma i prelazak na tada savremenu evropsku arhitekturu na tlu Beograda, zbog čega je od 1981. registrovana

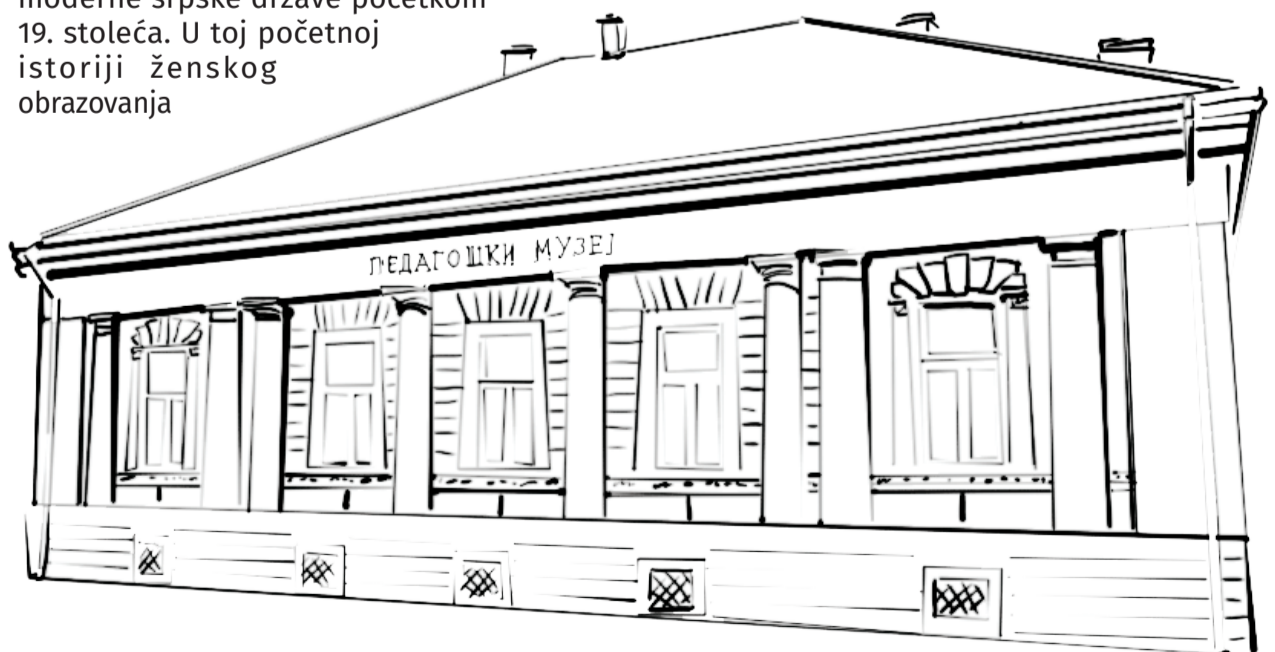
na listi spomenika kulture u kategoriji kulturnih dobara od velikog značaja.

Sve je to deo zvanične, dominantno muške istorije, koja nas ovoga puta manje interesuje, jer je ono što nas je primarno zanimalo da istražimo bilo žensko lice obrazovanja u Srbiji, i posebno, uloga učiteljica u razvoju obrazovnog sistema, budući da je polje obrazovanja visoko feminizovana profesija. Žene su disproporcionalno brojnije zastupljene u poslovima vezanim uz odgoj i obrazovanje dece, ali nisu i na pozicijama odlučivanja, i kao u ostalim feminizovanim profesijama, manje su plaćene u odnosu na profesije koje su isplativije i kojima se po pravilu bave muškarci. Gde su, dakle, žene u istoriji obrazovanja u Srbiji? I gde su u postavci Pedagoškog muzeja?

Postavka se otvara počecima pismenosti, a u prvoj od tri glavne prostorije prikazana je istorija obrazovanja od srednjeg veka do osnivanja moderne srpske države početkom 19. stoleća. U toj početnoj istoriji ženskog obrazovanja

nažalost nema, pa je prva tačka zanimljiva iz ženske perspektive, na koju nam kustoskinja skreće pažnju, vezana uz Karađorđevu podršku Dositeju Obradoviću da izgradi školstvo i omogući obrazovanje za sve. Kada je reč o ženskoj deci, prvi ministar prosvete u Srbiji bio je podržavatelj obrazovanja i za njih, u dosledno prosvetiteljskom duhu smatrajući kako i žene treba da se emancipuju. Za trenutak u kojem nastaju, ovi su stavovi na nivou najnaprednijih evropskih ideja, s kojima je Dositej došao u kontakt na svojim putovanjima. U tadašnjem kontekstu, on obrazovanje žena stavlja pre svega u službu uzdizanja žena kako bi bolje obavljale tradicionalne uloge u vaspitanju i odgoju dece, te kako bi bile dobre supruge.

Prvo što se primećuje na ulazu u drugu prostoriju jeste rekonstrukcija učionice s kraja 19. veka, sa skulpturama u realnoj veličini, i sa učiteljicom

za katedrom. Na maloj tabli piše datum – maj 1880. Vidljivost ženskog lika u samom prostoru muzeja simbolična je i iz feminističkog ugla, jer konačno dolazimo do perioda kada se začinje i obrazovanje žena. Ova istorija obeležena je višestrukim preprekama zbog predrasuda o ulozi žene, koja je svođena samo na rad u domaćinstvu te poslove nege i brige za druge članove porodice. Iz tog razloga su se dečaci i devojčice obrazovali u odvojenim školama, a razlikovali su im se i kurikulumi. Među eksponatima muzeja primećuje se divan ručni vez, jer je savladavanje veština rukotvorenja bilo obavezan deo kurikuluma za devojčice. S druge strane je bilo višestrukih otpora da se žene obrazuju u nauci. Izuzeci su uglavnom bile pojedinke iz viših slojeva, čije porodice su uvidele značaj obrazovanja, ali i to često samo na osnovnom nivou, i samo u cilju toga da budu poželjnije mlade.

Kao reprezentativnu figuru koja je pionirski radila na obrazovanju žena u ovom periodu, kustoskinja

posebno izdvaja Katarinu Milovuk, ekstenzivnije nam pričajući o njenom životu i izazovima sa kojima se ova hrabra prosvetna radnica suočavala. Saznajemo kako se Novosađanka Katarina Milovuk (1844-1913) školovala u Rusiji, kako je govorila više svetskih jezika, što je bila retkost i među muškarcima, kamoli ženama toga vremena u Srbiji. Zbog naprednog obrazovanja već sa devetnaest godina postala je upraviteljka Više ženske škole u Beogradu. Ona je pokrenula osnivanje Beogradskog ženskog društva 1875. godine, a bila je i među osnivačicama Kola srpskih sestara. Moglo bi se reći da je bila ovdašnja sifražetkinja, jer se borila kako za obrazovanje, tako i za politička prava žena.

Još u to vreme, Katarina Milovuk je napisala udžbenike *Pedagogika* i *Metodika*, i bila je posvećena razvoju obrazovanja među ženama u svom celoživotnom radu. Zato joj je 2010. godine bila posvećena i izložba u Pedagoškom muzeju, a muzej je naredne 2011. godine objavio i publikaciju Ljiljane Stankov *Katarina Milovuk (1844-1913) i ženski pokret u Srbiji*, na osnovu koje i saznajemo upečatljive detalje iz života ove pionirke u obrazovanju žena u Srbiji.

Kustoskinja, pozivajući se na ovu studiju, pominje i podatak koji opisuje odlučan i nadasve human karakter Katarine Milovuk, jer se odricala i svog honorara kako bi učenicama omogućila da dobiju lekcije stranih jezika. Kao posebno upečatljiv opis njenog držanja ističe se i epizoda u kojoj je i čerku tadašnjeg ministra Stojana Novakovića izbacila iz škole i poslala kući, zbog nošenja neprimereno skupog nakita. U potonjoj prepisci sa ministrom, koja je usledila nakon ove situacije

školstvo zaista postalo dostupno svima, te da su učiteljice imale ogromnu ulogu u izgradnji obrazovnog sistema, doslovce iz korena, budući da je pre Drugog svetskog rata obrazovni sistem bio tek u povojima i nejednakog razvoja. Zašto u ovoj priči nedostaju jugoslovenske učiteljice, i kako ih je uopšte moguće zaobići, ostaje kao otvoreno pitanje. Ovaj ogromni deo slagalice koji nedostaje ostavlja priču nedovršenom i onemogućava da se do kraja uspostavi nit sa savremenim pedagoškim praksama, koje bi takođe bilo logično da su uključene u završnicu postavke.

Takođe, čini se kako muzej vapi za proširenjem, i prostornim, i kada je u pitanju razrada osnovnog koncepta stalne postavke. Očigledna je neujednačenost kvaliteta izloženih artefakata i figura. Isuviše prostora posvećeno je manje ili više vernim replikama spisa iz ranijih istorijskih perioda, poput srednjovekovnog. Predmoderni period ionako iskače iz osnovnog koncepta muzeja osnovanog krajem 19. veka, posvećenog skorijem razvoju školstva i pedagogije. Taj prostor bi se mnogo bolje mogao iskoristiti prerasporedom originalnih artefakata, kojima muzej obiluje. S druge strane, ni u drugoj i trećoj prostoriji nije uvek jasno šta su originalni artefakti, a šta su artificijelne kopije i iz kog su razloga one postavljene jedne pored drugih. Slično je i sa figurama – neke su umetničko delo Marka Crnobrnje, druge deluju kao lutke iz izloga modnih butika.

Konačno, potencijal koji se u trenutnoj

koja se u tadašnjim krugovima percipirala kao skandalozna, Katarina Milovuk se pokazuje kao samopouzdana žena sa autoritetom, koja principijelno ne preza niti od vrlo uticajnog ministra.

U trećoj prostoriji, kojom se i zaokružuje postavka, smešteni su eksponati iz perioda jugoslovenskog socijalizma. Iako nas u ulaznom hodniku muzeja dočekuju skulpture pionirke i pionira, o ovom periodu i ulozi učiteljica tokom obilaska smo najmanje saznale. To naročito čudi uzme li se u obzir da je tek u ovom periodu

postavci uočava kada je u pitanju uloga žena u obrazovanju, ali ne samo žena, već na primer i širih društvenih slojeva, nije do kraja iskorišćen. Ako bi se ti raspršeni delići priče kreativno preosmislili i razvili, kao što je to bio slučaj u dobrom primeru prakse organizovanja izložbe koja je bila posvećena Katarini Milovuk, Pedagoški muzej sigurno bi bio još uzbudljivije i sadržajnije mesto za posete i za savremeni pogled na dva veka dugu istoriju obrazovanja u Srbiji.

Nađa Bobičić

Prelom i ilustracije: Danica Jevđović
Ilustracija str. 2: Naslovnica časopisa *Žena u borbi - Glasilo antifašističke fronte žena Hrvatske*; br. 1, Jun 1943.
Ilustracija str. 4: Vilim Svečnjak - *Bjeg*; naslovnica knjige *Heroine Jugoslavije*, Zagreb, 1980.
Ilustracija str. 8: Fotografije Pedagoškog muzeja u Beogradu, Nađa Bobičić

Projekat *Pobunjeno čitamo o jugoslovenskim učiteljicama* podržan je od strane Fondacije Jelena Šantić.

Ova publikacija predstavlja deo projekta: Hrabri iskoraci za transformativne zajednice. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja Fondacije Jelena Šantić. Isključivu odgovornost za sadržaj u publikaciji snose autori/ke.